

לא להרהר אחר מידותיו של הקב"ה

[פרשת וזאת (שיחה 2) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

"וסביביו נשערה מאד" – (תהלים נג) הקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה (ב"ק נ).

משה רבנו הופיע במסירות-נפש אמיצה לפני פרעה עריץ מצרים (על אכזריותו המסמרת-שער, עיין רש"י על ב, כג) והתריע בו לשלח את בני"י. אבל לא די שלא עשה פרעה כן, אלא עוד הוסיף עינוי על עינוי (לא לתת תבן, ובכל זאת לדרוש אותה כמות תוצרת של לבנים יום יום). ראשי בני ישראל התפרצו אז בזעם המובן-מאליו: "יִרְא ה' עליכם וישפוט, אשר הבאשתם את ריחנו... לתת חרב בידם להרגנו". ועוד גרמו לכך שמתוך פיו של משה רבנו בקעה תלונה מרה (מתוך אהבת ישראל אמתית וכנה) "למה הרעותה לעם הזה, למה זה שלחתני? ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך, הרע לעם הזה, והצל לא הצלת את עמך" (שמות ה, כ-כג). מיד אח"כ נענש ע"י ה' "וידבר אלהים" (=מדת הדין). ועוד: "עתה תראה אשר אעשה לפרעה" (ו, א), רק מה שייעשה עכשיו ("עתה") בעת יציאת מצרים, ולא תזכה לראות מלחמת שלשים-זאחד מלכים בכיבוש א"י. כדברי רש"י בשם חז"ל (סנהדרין קיא). "הרהרת על מדותי?! לא כאברהם שאמרתי לו 'כי ביצחק ייקרא לך זרע' (בראשית כא) ואח"כ אמרתי לו 'העלהו לעולה' (שם, כב) ולא הרהר אחר מדותי". עכ"ל. (ושמעתי שאברהם אבינו יישב לעצמו את הסתירה הזאת באומרו, שאמנם ישחט את בנו יחידו, אלא שאח"כ הקב"ה יקיים בו תחיית המתים. כלומר, ה' שליט על הכל, גם אחרי מיתת האדם, ואין מה לפקפק).

נעיין עכשיו במהותה של מדה זו.

"הרהר אחר מדותי" – איננה הכחשת העקרון שהקב"ה מנהל את הכל. היא אינה "מלאכת מחשבת" מנומקת ואיתנה, אלא הרהור קל ועראי בעלמא. מעין מה שאמרו חז"ל: "גי עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום, הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע" (ב"ב קסד). ומבאר ה"פלא יועץ" (ערך "מחשבה") שאין פירושו של המאמר כי כל אדם מעמיק ומשתעשע במחשבות אסורות, אלא הכוונה היא שאיזה הרהור בעלמא חולף ועובר בדעתו. וכאשר האדם מסיח דעתו לדברים אחרים, הוא מיד מקיים בכך מצוות "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם" ("יתניא", תחילת פ"כז). כי אין לאדם שכר על קיום לא-תעשה של "יִשָּׁב ולא עבר עבירה, נותנים לו שכר כאילו עשה מצוה" (קידושין לט). אלא אם כן כאשר יש לו איזו שהיא נטיה והצעה של יצה"ר לעשות האיסור, והאדם דוחה אותם בתוקף.

ובכן, "הרהור" מציין "רגע, כמימריה", ואינה דומה למחשבה מבוססת ח"ו. וכך מצאנו בדברי הגאון רבי יעקב קניבסקי זצ"ל בביאור דברי הרמב"ם על האיסור המוטל על כל חייל לא לפחד משום סכנה בעת שהוא נגש לקרב. ודאי שאי אפשר לאדם למנוע מעצמו התסיסה הרגעית העולה בפתאומיות בלבו (כמעט בכל יום) שמא בכל זאת הוא יהיה בין הנפגעים בקרב ח"ו. אבל לשונו של הרמב"ם היא: "... וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו, עובר בלא תעשה" (הלי' מלכים ז'טו). כלומר אין מדובר פה אלא במי שמתחיל ביוזמתו הוא ומבהיל את עצמו, כי כך סגנונו של הרמב"ם. אבל הצעת האיסור הבאה ע"י סט"א, הרהורים מהרהורים שונים, והאדם מיד מתגבר על מחשבותיו, אין האדם ההוא נתבע או נענש על כך. הוא הדין בענין הרהורי תרעומת על הקב"ה הצצות בדעתו של אדם מול הצרות הקשות הפוקדות אותו או את האנושות – אין לו אשמה בהרהורים, רק במחשבות המאורגנות של "טענות".

נ"ל שהיסוד הנ"ל נאמר רק על יהודי "מן השורה", אבל מן חסידים גדולי המחשבה ה' תובע טהרה יתרה. כי לכאורה הרי הורונו חז"ל "אין אדם נתפש (על מה שאומר) בשעת צער" (בי"ב טז:). הרי משה רבנו רק דבר מתוך יגון קודר על מצבם האומלל של בני"י, ובכל זאת הוא נענש! אלא מוטל על צדיקי עולם לא להרהר כלל, אפילו סעיף בעלמא! וזאת מתוך גודל בהירות ומוצקות האמונה שה' מנהל כל המערכות וגם הרע ייהפך לטוב! אמרו (בי"ב קסד:). "אין אדם ניצול" אבל על הצדיקים המופלאים נאמר "לית דין בר איניש" (עירובין כד. ע"ז י:), והם אינם בכלל סתם "אדם". (ועיין נדה יג. "אינו ילוד אשה")

וכך לשונו של רמח"ל:

- "שתי מדות. א): מדת שכר ועונש (לפי דרגותיהם של בני אדם)... ב): מדת טובו אשר לפי חק שלמותו ית', שבכוחו, הוא רוצה לתקן את כל נבראיו... ולפי מדה זו "ומשפתי את עון הארץ ההיא ביום אחד... יבוקש את עון ישראל... ולא תמָצְאָנָה". ("דעת תבונות", קטע מ"ח עמי מ-מא)
- "נבחין בשני ענינים, הנראה והנסתר. הנראה הוא (מהלך) שכר ועונש... והנסתר היא עצה עמוקה הנמצאת תמיד בכל מדותיו של ה' להביא את הבריות לתיקון הכללי. שאין לך מעשה קטן או גדול שאין תוכיות כוונתו לתיקון השלם, וכענין שאמרו "כל מאי דעבדין מן שמיא, טב" (ברכות ס: בעין יעקב). כי לעתיד לבוא יודיע הקב"ה דרכיו לעיני כל ישראל, אך אפילו התוכחות והיסורין לא היו אלא הזמנות לטובה, והכנה ממש לברכה". (שם, מה)
- "הנסתר שבכל מעשי ה', קצת מן הקצת מתגלה כשרוצה ה' לפקוח עינינו. אפס רובו עדיין נשגב ולא מושג כלל, מתוך עומק חכמתו ית' הנפלאה". (שם, קטע נ"ו דף מז)

הרי שהמאמין יודע שתמיד ה' שליט בענינים, ושאין שום רע מוחלט. כל מה שנראה לנו המצב מקולקל ונפסד אינו אלא כמו זבל שמזבלים בו צמחי האדמה בכדי שיצמחו בצורה טובה יותר. היינו כדברי זהר (ב/קפד), שאין הטוב ניכר אלא מתוך הרע, ואין האור ניכר אלא מתוך החושך. ובכדי להכין טוב ואור יותר עצום, יש צורך במצבי הכנה יותר מזעזעים.

[עיין מהר"ל, "חידושי אגדות" א, קלו ד"ה "אין פורענות" – כאשר אסונות טבע פוקדים את אוה"ע, זה לא יכול להיות בכדי להרע לעולם ח"ו, כי מה' יבוא אך ורק הטוב. גם אין הפורענות באה בכדי שאוה"ע יחזרו בתשובה, עיי"ש טעמו. אלא מטרת האסונות הא כדי שבנ"י יתעוררו לתקן את מעשיהם. והיודע יסוד זה, לא יוכל לעולם להרהר ולערער ולהתלונן על פעולות ה' כלפי האדם. (וכן הוא ברש"י שמות ז, ג)].

אנו חייבים ללמוד היטב "חובות הלבבות" שער חשבון הנפש, אופן י"ב (ואחרי הלימוד בעיון היטב, כמובן שיש לשנון הפרק ההוא עשרות פעמים!). הוא קובע שלמרות מצוות ההשתדלות תמיד, ככל שרק ניתן לאדם לעשות ולפי מיטב שכלו והבנתו, בכל זאת ידע האדם בביורו שהקב"ה הוא הוא הקובע ומחליט וגוזר מה יהיו התוצאות הסופיות. – "שניהול (הגוף) בעת בריאותו ומחלתו, וחיייו ומותו, הם מחוץ לבחירתך ושליטתך, ומסורים לניהול הבורא... אתה בהליטות וההתאמצות בתועליות גופך, עם כל אי-יכולתך להזיקו ולהועילו!". וכדברים האלה כתב רבנו בחיי (המאוחר יותר, בתחילת פירושו לפרשת שלח עיי"ש). מדבריהם למדנו על האמונה הצרופה והמוחלטת שה' מנהל את הכל, ושהכל צועד לכיוון חיובי. אמנם הנחה כזאת לא תמנע מאיתנו מלעשות ככל שביכולתנו. אבל זה ימנע ממנו הקצפונות, התסכול, הייאוש והזעם.

וזה לשון חז"ל: "אמר רבי אלעזר ברבי יוסי, פעם אחת נכנסתי לאלכסנדריא של מצרים, מצאתי זקן אחד ואמר לי בוא ואראך מה עשו אבותי לאבותיך. מהם טָבְעוּ בָּיָם, מהם הרגו בחרב, מהם מָעָכוּ בבניין. / ועל דבר זה נענש משה רבנו, שנאמר, "ומאז באתי אל פרעה... הרע לעם הזה".

(הערה: מובא בסנהדרין דף קא: כי מיכה נקרא על שם שנתמכך בבנין. וכתב שם רש"י שנתנוהו בבנין במקום לבנה. אמר לו משה להקב"ה למה הריעות... אמר לו הקב"ה 'קוצים הם מכלין. שגלוי לפני אילו הם חיים יהיו רשעים, ואם תרצה, תנסה'. והוציא אחד מהם. הלך והוציא את מיכה" עכ"ל. והוא שעשה פסל ועבר בו את ים סוף בעת עיצומו של הנס!). אמר לו הקב"ה: חבל על דאבדין ולא משתכחין, הרי כמה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב ולא הרהרו על מדותי.

אמרתי **לאברהם** 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה'. – בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בארבעה מאות שקל כסף ולא הרהר על מדותי.

אמרתי **ליצחק** 'גור בארץ הזאת ואברכך'. – בקשו עבדיו מים לשתות ולא מצאו עד שעשו מריבה, ולא הרהר אחרי מדותי.

אמרתי **ליעקב** 'הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך'. – בקש מקום לנטוע אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה, ולא הרהר אחרי מדותי". (סנהדרין קיא.)

ויש לצרף לכאן נסיונו הראשון של אברהם, שמיד שהגיע לארץ המובטחת, פרץ רעב והיה זקוק לרדת למצרים. ולא פקפק על הבטחותיו של ה' שלפני בואו לא"י הבטיח לו "ואברכך... והיה ברכה".

הלקח למצבנו היום ברור.

אנו רואים הרבה "עיקולי ופשוטי" במצבנו המדיני והבטחוני. הלב מפרפר יום יום "מה יהיה?" אוהבי עמנו ואוהבי ארצנו, בדאגה רבה ממה שצפוי להיות אחרי מסירת חלקי ארץ חמדה לשונאינו ורודפינו. אך עלינו לחזק את תודעתנו שהכל בידי הנאמנות של הקב"ה. "ואתם חשבֶתֶם עלי רעה, אלהים חֲשָׁבָה לטובה, למען עֲשׂוֹה כיום הזה להחיות עם רב". (בראשית נ, כז.)